

τοῦ θανάτου του ὁ Μάρξ παρηκολούθει τὴν ἐργατικὴ καὶ προλεταριακὴ κίνηση γράφοντας, συμβουλευόνας, ἀλληλογραφῶντας μὲ ὄλους τοὺς ἀρχηγούς. Σπουδαῖες εἶνε οἱ παρατηρήσεις του καὶ οἱ γνώμες του ἐπὶ τῆς Κομμούνας τῶν Παρισίων, τὸ ἔργον του ἐπὶ τοῦ προγράμματος τῆς Γόθας ἐπὶ τοῦ τότε ἀπὸ τὸν Λασάλ ιδρυθέντος στὴ Γερμανία Ἐργατικοῦ κόμματος καὶ ἡ ἀλληλογραφία του, ποὺ διάφορες ἐκδόσεις ἀπὸ φίλους του ἔγειναν μετὰ τὸν θάνατόν του.

* * *

Θὰ ἦταν ἀτελής ἡ βιογραφικὴ αὐτὴ σημείωσις ἐὰν δὲν ἐγένετο μικρὸς λόγος καὶ διὰ τὸν Φρειδ. Ἐγκελς, τὸν συνεργάτην τοῦ Μάρξ καὶ δεύτερον πατέρα τῆς ὀλιστικῆς θεωρίας. Ὁ Φρ. Ἐγκελς ἐγεννήθη εἰς Barmen τῆς Γερμανίας τῷ 1820. Ἀφοῦ ἐπέρασε τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς στὴ Βρέμη καὶ Βερολίνο, ὅπου ἐποτίσθη μὲ τὰ νάματα τῆς Ἐγελιανῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Feuerbach ἐπήγε στὸ Μάντσεστερ τῆς Ἀγγλίας εἰς ὑποκατάστημα τοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου τοῦ πλουσίου πατρός του. Στὴν Ἀγγλία ἐξέδωκε στὰ 1845 τὸ βιβλίον του «Ἡ κατάσταση τῆς ἐργατικῆς τάξεως στὴν Ἀγγλία», ὅπου ἀναφαίνονται τὰ πρῶτα δείγματα τῆς θεωρίας τοῦ ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ, ποὺ ἀργότερα ἀνέπτυξεν ὁ Μάρξ καὶ μαζὺ του ἔπειτα καὶ ὁ Ἐγκελς. Γνωρισθεὶς μὲ τὸν Μάρξ εἰς Κολωνίαν καὶ Παρισίους, πρῶτα ἀπὸ

ἀλληλογραφίαν τοῦ κοινοῦ φίλου Arnold Rüge καὶ εἰς τὸ Λονδίνον ἔπειτα, συνειργάσθημαζύ του καὶ διευτύπωσαν τὴν θεωρίαν εἰς τὸ κοινὸν ἔργον των «Τὸ Κομμουνιστικὸν Μανιφέστο». Ὁ Ἐγκελς ἔζησε ἀκόμη 12 χρόνια μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μάρξ καὶ ἀπέθανε στὰ 1895. Αὐτὸς ἐξέδωκε καὶ τὸν δεῦτερον τόμον τοῦ «Κεφαλαίου» τοῦ Μάρξ, ἔγραψε δὲ καὶ ἄλλα ἔργα, ὡς τὴν «Καταγωγὴν τῆς Οἰκογενείας», τὸν Ἀντί Düring, δοκίμιον Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ ἄλλα.

* * *

Ὅταν ὁ Μάρξ ἄρχισε τὴν δράση, κυρίως ἀφότου ἐπῆγε στὸ Βερολίνο (1835), ἡ Γερμανία ἀπαστελοῦσε τὴν Γερμανικὴν Ὁμοσπονδία, ποὺ ἰδρύθηκε μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῆς Συνθήκης τῆς Βιέννης (1815). Ἡ Πρωσία ἦταν τὸ μοναρχικώτερον Κράτος τῆς Ὁμοσπονδίας. Ἐνῶ ἀπὸ τοῦ 1815 ὁ Αὐτοκράτωρ Φρειδερίκος ὁ Γ' εἶχεν ὑποσχεθῆναι νὰ παραχωρήσῃ Σύνταγμα ὅπως εἶχαν περάσει τριάντα ὀλόκληρα χρόνια καὶ τὸ Σύνταγμα δὲν εἶχε δοθῆναι, ἐνῶ αἱ Νότιαι χῶραι τῆς Ὁμοσπονδίας (Σαξωνία, Βαυαρία, Βυρτεμβέργη, Βάδη) εἶχαν πρὸ πολλοῦ ἀποκτήσει Σύνταγμα ἀπὸ τοὺς Βασιλεῖς των. Ἡ Πρωσία τότε ἦταν μικρὸ Κράτος, πτωχὸ καὶ μόλις ἐδγαίνε ἀπὸ τὴν φεουδαλικὴν ἐποχὴ. Ὁ καπιταλισμὸς μόλις τότε ἔμπαινε εἰς τὴν ἐθνικὴν ζωὴν καὶ ἐδημιουργεῖτο

τὸ προλεταριάτο. Ἡ πολιτικὴ κίνησις ἦτο κίνησις μᾶλλον ἰδεολογικὴ καὶ δὲν ἐκπροσωποῦσε καθαρὰ τὰς ἀντιθέσεις τῶν συμφερόντων τῶν τάξεων, πλὴν τῆς ἀντιθέσεως συντηρητικῶν (μοναρχικῶν καὶ φεουδαλικῶν) καὶ φιλελευθέρων (ἐμπόρων, βιομηχάνων). Οἱ ἀντιπαλοὶ τοῦ καθεστώτος τοῦ Φρειδερίκου ἐμπνεόμενοι μᾶλλον ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασι καὶ τὴν Καντιανὴν φιλοσοφίαν (βλ. Β' Κεφάλαιο) καὶ ἀντανακλώντας τὶς ἀνάγκες τοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ τότες ἄρχιζε, ἀγωνίζονταν μὲ φιλοσοφικὰς θεωρίας νὰ ἀποδείξουν τὴν ἀνάγκην τοῦ Συντάγματος (πολιτικὴ φιλοσοφία τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς θελήσεως) καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς πολιτικῆς ἐνότητος καὶ ἐλευθερίας, στοιχεῖα ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ ζήσῃ εἰς τὰ στενὰ ὄρια τῆς μεσαιωνικῆς πολιτικῆς συγκροτήσεως τοῦ Πρωσικοῦ βασιλείου. Ἔτσι εἰς τὰ πολιτικὰ θεοκρατικὰ δόγματα τοῦ μεσαίωνα οἱ φιλόσοφοι Χέγελ, Φίχτε, Φέϋερμπαχ, ἀντέταξαν τὶς νέες πολιτικοφιλοσοφικὰς θεωρίας των, (Φιλοσοφία τῆς Ἐθνικῆς Ἐνότητος τοῦ Φίχτε), θεωρίας ὅμως ποὺ ἐστηρίζονταν εἰς τὸ ὅλον φιλοσοφικόν των σύστημα, ποὺ ἦταν τέλεια μεταφυσικό. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀγῶνας των ἔμεινε ἀγῶνας μονάχα ἰδεολόγων, φιλοσόφων, καθηγητῶν, φοιτητῶν. Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὁ Μάρξ ἔλαβε θέσιν εἰς τὴν ἄκραν ἀριστεράν. Ἡ

«Ἐφημερίς τοῦ Ρήνου» ἦταν καθαρῶς ριζοσπαστική, ὑπὲρ συντάγματος, ἐθνικῆς ἐνότητος τῆς Γερμανίας καὶ Δημοκρατίας. Καὶ ὁ Μάρξ καθὼς καὶ κάθε πολιτειολόγος τῆς τότε ἐποχῆς ἐπροσπαθοῦσε νὰ βασίσῃ τις θεωρίες του ἐπάνω σὲ φιλοσοφικὴ βάση. Ἄλλὰ γρήγορα ὁ καπιταλισμός, ἡ κεφαλαιοκρατικὴ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας κατακτοῦσε τὴν Γερμανία, τὰς πόλεις τῆς, νέαι σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ ἐχαράζοντο, Τράπεζαι ἀνοίγαν, τὰ τελωνειακὰ σύνορα τῶν Γερμανικῶν Κρατῶν καταργήθησαν, ἡ ἐμπορικὴ ἐνότης εἶχεν ἐξασφαλισθῆ, τὸ ἐμπόριον ἔπαιρνε μεγάλην ἀνάπτυξιν δημιουργῶντας τις μεγάλες ἐπιχειρήσεις, τὴν βιομηχανία, τὸ προλεταριάτο. Ἄν καὶ ἡ μεταβολὴ αὐτὴ ἄρχισε νὰ γίνεται κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς νεότητος τοῦ Μάρξ, ὅμως οὗτος ἀπ' ἀρχῆς δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ διακρίνη τὰς τάσεις τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ ἐπικρατοῦσε βαθμιαίως καὶ τὸν ἱστορικὸν ἐκ τούτου ρόλον τοῦ προλεταριάτου. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου, τῆς χειραφετήσεως τοῦ ἀστικοῦ κόσμου ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ Μεσαίωνα καὶ τοῦ Μεσαιωνικοῦ κράτους καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ διοικητικῶν του μεθόδων, ἐγεννοῦσαν ἀναγκαστικῶς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀστικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ποὺ ἕναν αἰῶνα πρὶν εἶχε θριαμβεύσει εἰς τὴν ἀπὸ τότε καπιταλιστικὴ Ἀγγλία. Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἀδάμ Σμῖθ, τοῦ laissez faire, τῆς ἀπολύτου οἰκονομικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτό-

Ἱστορικὸς Ὑλισμὸς

μου, με τὴν ὁποῖαν ἀνεπτύχθη τόσον ὁ καπιταλισμός, ἦταν καὶ στὴ Γερμανία ἡ ἐπικρατοῦσα σχολή. Ἐνάντι δὲ αὐτῆς ἀπὸ συντηρητικὸ πνεῦμα μόνον οἱ μοναρχικοὶ ἔδειχναν, ζητῶντας ἀκόμη, πλὴν ματαίως, τὰ προνόμιά των, ποὺ εἶχαν ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας. Ἡ φιλελευθέρα κίνησις συνεδάδιζε μετὰ τὴν διδασκαλία τῆς φιλελευθέρας πολιτικῆς οἰκονομίας, τῆς λεγομένης Ἀγγλικῆς εἰς τὴν ἱστορίᾳ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης.

Μαζὺ ὅμως μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐφανερώνοντο καὶ τὰ κακὰ του. Ἡ δημιουργία τοῦ προλεταριάτου, οἱ ἐλεεινοὶ ὄροι τῆς ὑπάρξεώς του, ἡ διαρκὴς ἀστάθειά του, ἡ ἐκτόπισίς του ἀπὸ τὰς μηχανὰς καὶ τὰ τεχνικὰ μέσα, ἡ πειθαρχία τοῦ ἐργοστασίου, καταργῶντας σκληρὰ τὶς πρῶην πατριαρχικὰς σχέσεις ἐργάτου καὶ προϊσταμένου, ἡ δυσκολία τῆς ζωῆς, ἡ δημιουργία φανερῶν ἀντιθέσεων ὄχι πλέον ἀτομικῶν, ἀλλὰ κοινῶν ἀντιθέσεων τῶν ἐργατῶν κατὰ τοῦ ἐργοδότη, τῶν ἐκμισθωτῶν τῆς ἐργασίας κατὰ τῶν ἐργοδοτῶν, ἦσαν πλέον τὰ κακὰ σημάδια τοῦ καπιταλιστικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ φιλελευθέρα οἰκονομικὴ σχολή, ἀντιδρῶντας εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν οἰκονομίαν καὶ διδάσκοντας ὅτι ἡ εὐτυχία τῶν λαῶν ἔγκειται εἰς τὴν ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλεῖτερον οἰκονομικὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀτόμων, εἰς

τὴν ἀπομείκρυνση κάθε ἀναμίξεως τοῦ Κράτους, εἰς τὴν ἀπόλυτην ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ τὴν ἐλεύθερη ἐκλογὴ αὐτῶν, διδάσκοντας ἀκόμα ὅτι ἡ ἐλευθερία αὐτὴ εἶνε φυσικὸς νόμος τῆς κοινωνίας, ἀναλλοίωτος καὶ αἰώνιος, καὶ ὅτι μόνον ἡ ὀρθὴ παρακολούθησι του ἤμποροῦσε νὰ δώσῃ τὴν εὐτυχίαν ὅλων δὲν ἦταν σὲ θέσι νὰ ἐξηγήσῃ τὴν αὐξάνουσα φτώχεια καὶ δυσκολία τῆς ζωῆς τῶν ἐργατῶν, τοὺς ἀθλίους ὄρους τῆς ζωῆς τοῦ προλεταριάτου καὶ τὴν διαρκῆ ἐξαθλίωσίν του.

Οἱ Γάλλοι οἰκονομολόγοι, οἱ κριτικοὶ τῶν φιλελευθέρων οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων πρῶτοι αὐτοὶ εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου αἰῶνος ἄρχισαν τὴν ἐπίκριση τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν. Ὁ Σαιν-Σιμόν, ὁ Φουριέ, ὁ Proudhon ἐπέκριναν τὰς φιλελευθέρους οἰκονομικὰς ἀντιλήψεις. Δὲν ἔφθασαν ὅμως—ἐκεῖ ποῦ ἔφθασεν ἀργότερα ὁ Μάρξ—εἰς τὴν μελέτην δηλ. τῆς μεθόδου τῆς καταρτίσεως τοῦ συστήματος τῶν ἰδεῶν τῆς φιλελευθέρου οἰκονομικῆς σχολῆς, ἀλλ' ἀπλῶς ἢ ἀντέθεταν ἄλλας λύσεις, ἢ ἐπέκριναν τὰς βασικὰς αὐτῆς ἀντιλήψεις (ὡς τὰς περὶ ἰδιοκτησίας, χρήματος, κεφαλαίου κλπ.), χωρὶς νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ ὅλον σύμπλεγμα τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν ποῦ ἦσαν ἀποτέλεσμα τῆς ἐποχῆς—τῆς οἰκονομικῆς τῆς συγκροτήσεως—ἀπόρροια δὲ τούτων ἦσαν αἱ ἐπικρινόμεναι αὐταὶ ἀντιλήψεις.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ ἐπικρίσεις αὐτές, ἢ ἄρνηση αὐτή, ὠφέλησαν πολὺ τὴν παραπέρα ἔρευναν, καὶ προπαρασκεύασαν τὸ ἔργον τοῦ Μάρξ, διότι ὅσοδήποτε καὶ ἂν ἡ ἄρνηση αὐτὴ δὲν ἦταν δημιουργική, ἐλευθέρωνε ὁμως τὰς δημιουργικὰς δυνάμεις. Αὐτὴ ἄλλως τε ἦταν ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κριτικισμοῦ, ποὺ τότε κύριως ἦταν εἰς τὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς του. Ὁ Μάρξ ποτισμένος μὲ τὴν διαλεκτικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Χέγκελ καὶ ἔχοντας μελετήσῃ τὴν ἐπίκρισιν τῆς ἀστικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν οὐτοπιστῶν σοσιαλιστῶν ἔφθασε εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς θεωρίας του. Εἰς τοῦτο δὲν τὸν ὠφέλησε λίγο ἡ φιλοσοφία τοῦ Φόϋερμπαχ. Μποροῦμε μάλιστα νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῶν κοινωνικῶν φαινομένων φιλοσοφία τοῦ Φόϋερμπαχ καὶ ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος τοῦ Χέγκελ ὠδήγησαν τὸν Μάρξ εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς θεωρίας του. Τὸ δείχνουν καθαρὰ αἱ σημειώσεις του, ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Φόϋερμπαχ. Ὁ Φόϋερμπαχ φιλόσοφος τοῦ 19ου αἰῶνος εἶνε ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς ἱστορικῆς καλουμένης μεθόδου. Ἡ ἐποχὴ του, ἐποχὴ ἐπικρίσεως ὅλων τῶν ἀπολύτων δογμάτων, ποὺ ἐκληροδότησεν ὁ Μεσαίων ἐζητοῦσε νὰ βρῇ εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν δικαιολογίαν ὅλων τῶν μορφῶν τῶν θεσμῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, δὲν ἐδέχετο τίποτε ἐξ ὑπαρχῆς—*a priori*—ὡς αἰώνιον, ἀναλλοίωτον. Ὁ νομομαθὴς Σαβινὸς εἶχεν ἤδη κρίνει τὴν ιδέαν τοῦ

δικαίου. Δὲν ἐδέχετο οὔτε τὴν ἐκ Θεοῦ καταγωγὴν τοῦ δικαίου, οὔτε τὸ φυσικὸν Δίκαιον. Τὸ δίκαιον ἔλεγεν, εἶναι ἐκδήλωσις τῆς κοινῆς συνειδήσεως καὶ ἐξελίσσεται καθὼς ἐξελίσσεται ἡ γλῶσσα, ἀναλόγως μὲ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν τοῦ λαοῦ. Ὁ Μπάουερ εἶχε φιλοσοφήσει ἐπὶ τοῦ χρήματος καὶ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ χρήματος εἶνε ἱστορικὴ κατηγορία, ἀνάλογος πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας. Ὁ Φόϋερμπαχ ἐπροχώρησε βαθύτερα. Ἐφιλοσόφησε ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ. Καθώρισε ὅτι ἡ τῶν ἀνθρώπων ἰδέα τοῦ Θεοῦ εἶνε ἀνθρώπομορφισμός. Δὲν πλάσσει ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος πλάσσει τὸν Θεόν του ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς κοινωνικῆς του ἀναπτύξεως. Ἡ μέθοδος λοιπὸν πρὸς κατανόησιν τῶν θρησκευτῶν εἶναι ἡ μέθοδος τῆς μελέτης τῶν κοινωνικῶν ὄρων κατὰ τοὺς ὁποίους καὶ ἐντὸς τῶν ὁποίων δημιουργεῖται ἡ ἰδέα αὐτή. Ἔτσι ὁ Φόϋερμπαχ εἰς τὸν θεϊσμόν ἀντικατέστησε τὸν ἀνθρωπισμόν. Καὶ εἰς τὴν θεολογικὴν σπουδὴν τὴν ἀνθρωπολογικὴν. Τοῦτο δὲν ἐπηρέασε ὀλίγον τὸν Μάρξ. Εἰς τὴν ἀρνητικὴν μέθοδον τῆς ἀπλῆς ἐπικρίσεως, ποὺ ἐπῆρε ἀπὸ τοὺς Γάλλους οὐτοπιστὰς σοσιαλιστὰς εἶχε τώρα μίαν θετικὴν μέθοδον, τὴν ἀνθρωπολογικὴν ἐξέτασιν, τὴν ἱστορικὴν ἐξέτασιν τῶν οἰκονομικῶν ὄρων. Καὶ καθὼς συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἄλλα κοινωνικὰ φαινόμενα τὰ

στοιχεία τῆς ἀνθρωπολογικῆς διαμορφώσεως τῶν οἰκονομικῶν ἐννοιῶν εἶνε δεδομένα ἔξωθεν. Τὰ ὑλικά τούτων στοιχεία εἶνε : οἱ ὑλικοὶ ὄροι τῆς οἰκονομικῆς δράσεως ἐν γένει καὶ πρῶτα - πρῶτα τῆς παραγωγῆς. Ἡ ἐξέλιξις αὐτῆ τῶν ὑλικῶν ὄρων δίνει τὴν ἐξέλιξις τῶν οἰκονομικῶν ἐννοιῶν. Ἡ δὲ ἐξέλιξις αὐτῆ εἶνε ἀνεξάρτητη σχεδὸν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Εἰς τοῦτο, τὸν καθορισμὸν δηλ. τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς ἀκολουθεῖ τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον τοῦ Χέγκελ (θέση-ἀντίθεση, σύνθεση) ποὺ ἐκθέσαμε εἰς τὸ Β' κεφάλαιον. Λαβαίνοντας μέρος εἰς τὴν φιλοσοφικὴν θεολογικὴν συζήτησιν μεταξὺ τῶν Φόϋερμπαχ, Μπροϋνο, Μπάουερ, καὶ λοιπῶν ὁ Μάρξ, μὲ τὸ βιβλίον του «Ἡ Ἁγία Οἰκογένεια» εἰρωνικὸς τίτλος τῆς ομάδος τῶν φιλοσόφων, γράφει : «Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τείνει μόνη τῆς εἰς τὴν διάλυσή τῆς, μὲ ἀνάπτυξιν ἀνεξάρτητην ἀπ' αὐτήν. Ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆ εἶνε ἡ δημιουργία τοῦ προλεταριάτου ὡς προλεταριάτου, ὡς φτώχειας δηλ. ποὺ λαβαίνει συνείδησιν τῆς ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς τῆς φύσεως, ὡς ἀνθρωπότητος, ποὺ λαβαίνει συνείδησιν τῆς ἀπάνθρωπης καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν βρίσκεται καὶ τείνει ἐκεῖθεν νὰ βγῆ...»

Ἔτσι οἱ οἰκονομικὲς ἐννοίαι δὲν εἶναι προϊόντα τῆς ἀτομικῆς ζωῆς, ἀλλὰ τῆς κοινωνικῆς. Ἡ κοινωνία εἶνε, διὰ τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τὸν Μάρξ, μία κατηγορία, ὄρος, ἀρχή, ἰδέα, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποίαν

μπαίνουν διάφορα γεγονότα σχετικά με τις αντικειμενικές σχέσεις, που υπάρχουν μεταξύ των ανθρώπων, που ζούν ομαδικώς. Είς τήν διάσπαση, που προκαλεί ο καταμερισμός των έργων, ή ίδια οικονομική εξέλιξη φέρνει τή διόρθωση δια τής ανταλλαγής των παραγομένων αγαθών. Έτσι ή οικονομική έννοια τής κοινωνίας είνε ή ανταλλαγή προϊόντων και υπηρεσιών. Η αξία ὅθεν είνε κοινωνική έννοια, κοινωνικόν γεγονός, ανεξάρτητον ἀπό τὰς ἀτομικάς θελήσεις, τὸ ἐμπόρευμα είναι ή κοινωνική έννοια τοῦ προϊόντος και οὕτω καθεξῆς.

Έτσι ἔφθασεν ὁ Μάρξ εἰς τήν ὀλιστικὴν ἐξήγησιν τής οικονομικῆς ζωῆς, δημιουργώντας τήν θετικὴν βάση γιὰ νὰ οικοδομήσῃ τήν οικονομικὴν ἐξήγησιν τῶν ἄλλων κοινωνικῶν γεγονότων, που οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι και οἱ προκάτοχοί του, καθὼς εἶδαμε, εἶχαν ἀρνητικῶς μόνον διατυπώσει.

Έτσι ὁ Μάρξ δὲν ἐμάντεψε, οὔτε ἐφεῦρε τήν θεωρίαν του. Ἀπὸ ἀσταθῆ και ἀδέδαια στοιχεῖα που τοῦ ἔδωσαν οἱ προηγούμενοί του αὐτὸς βοηθούμενος με τή βαθειὰ φιλοσοφικὴ του κατάρτιση, με τήν κριτικὴν τοῦ Φόϋερμαχ, με τή διαλεκτικὴν τοῦ Χέγελ διετύπωσε συστηματικὰ τή θεωρίαν, που ὑπῆρξε τόσον καρποφόρος εἰς τή κοινωνικὴ σπουδὴ εἰς τὰ μετέπειτα χρόνια μέχρι σήμερον. Η θεωρία αὐτὴ δὲν εἴμποροῦσε νὰ γεννηθῇ παρὰ στὸν ἀστικὸ πολιτισμό,

δπου ὁ ρόλος τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων τῆς κοινω-
νίας εἶνε τόσο φανερός. Ὁ Μάρξ μόνον διέκρινε τὸν
ρόλον τοῦτον.

Ἔτσι ἡ θεωρία εἶνε προϊὼν τῶν νεωτέρων χρό-
νων, ὅπου τῇ γενικῇ κατεύθυνσιν τῆς ἐξελίξεώς των
ἐνόησε βαθειά καὶ διετύπωσεν ἐπιστημονικὰ ὁ
Κάρολ Μάρξ.